

CPS

Onderwijsontwikkeling en advies

Download
gratis

Voor schoolleiders, afdelings- en teamleiders

Differentiëren is te leren!

*Omgaan met verschillen
in het voortgezet onderwijs*

Snel op de hoogte van de hoofdlijnen

Aansluiten bij de capaciteiten van leerlingen. Dat klinkt logisch, leerlingen worden er beter van. Het differentiëren in de les kan dus op veel aandacht rekenen. Toch staan we voor een behoorlijke uitdaging. Want hoe geef je vorm aan differentiëren als je op een dag zo'n zeven klassen van dertig leerlingen lesgeeft? Als schoolleider, afdelings- of teamleider heeft u een sleutelrol in het slagen of falen. Dit e-book maakt u snel wegwijs.

Wat komt in dit e-book aan de orde?

Over de noodzaak zijn we het wel eens	3
Differentiëren is meer dan omgaan met verschillen.	4
Differentiëren kent drie hoofdvormen	5
De winst van differentiëren.	7
Mag je van docenten verwachten dat ze dit kunnen?	8
Wat kunt u doen om differentiëren een plek in uw school te geven?	9
Wat hebben docenten nodig?	11

Meike Berben

Meike Berben begeleidt docenten en schoolleiders in het voortgezet onderwijs op het gebied van didactiek en taal. Haar specialismen zijn differentiëren in de les, activerende didactiek, ICT in de les en taalgericht vakonderwijs. Haar eerdere ervaring als docent Nederlands en Frans en onderwijskundige neemt ze hierin mee. Ze schreef het populaire boek *Differentiëren is te leren* om docenten praktische handvatten, voorbeelden en veel toepassingsmogelijkheden te bieden.

Over de noodzaak zijn we het wel eens

Binnen het voortgezet onderwijs is lang gedacht dat differentiatie niet zo nodig was, omdat leerlingen na de basisschool al naar een bepaald schoolniveau gaan. Docenten zien echter wél verschillen tussen leerlingen, bijvoorbeeld in niveau of motivatie en vragen zich af hoe ze hiermee om moeten gaan.

Over de noodzaak van differentiëren zijn de meeste mensen het wel eens. Het wordt veelal gezien als de aangewezen route om het beste uit leerlingen te halen. Het in praktijk (kunnen) brengen is iets anders. Docenten geven aan behoefte te hebben aan praktische handvatten en tools. Aan voorbeelden en toepassingsmogelijkheden. Hoe ze de eerste stappen kunnen zetten, of het niet teveel tijd kost en hoe ze orde en overzicht bewaren.... Sommige docenten experimenteren al met differentiatie, maar doen dat nog vrij intuïtief, of differentiëren alleen in instructie terwijl er ook andere mogelijkheden zijn.

Docenten die de kunst van het differentiëren verstaan, dragen bij aan betere leeropbrengsten en vergroten de kansen van hun leerlingen. Niets voor niets is afstemmen op verschillen een belangrijk onderdeel van het Toezichtkader van de Inspectie.

“Differentiatie is de onderwijskundige oplossing voor het omgaan met verschillen in het onderwijs.”

— Bosker, 2005

Differentiëren is meer dan omgaan met verschillen

Hoewel de termen vaak door elkaar worden gebruikt, is differentiëren niet hetzelfde als omgaan met verschillen. Het is méér. Differentiëren is het bewust, doelgericht aanbrengen van verschillen in instructie, verwerking en leertijd binnen een (heterogene) groep of klas leerlingen, op basis van onder andere hun prestaties, beheersingsniveau, leervoorkeur, interesse, motivatie en tempo.

Het vraagt om inzicht in de leer- en denkprocessen van leerlingen, en goede vaardigheden om hier mee om te gaan.

Dat afstemmen op de individuele leerling niet bepaald gemakkelijk is, blijkt onder meer uit onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (2017). De meeste docenten beheersen basisvaardigheden, zoals duidelijk uitleggen, een taakgerichte sfeer creëren en de leerlingen actief bij de les betrekken. Om echter voor elke leerling een maximaal leerrendement te realiseren, moeten docenten ook complexere vaardigheden beheersen. Differentiëren is zo'n complexe vaardigheid. Zo constateert dezelfde Inspectie (Onderwijsverslag 15/16) dat meer dan de helft van de docenten in het voortgezet onderwijs niet differentieert in de lessen. Bijna 55% van de docenten heeft moeite met het afstemmen van de instructie op verschillen tussen leerlingen en 57% heeft moeite met het afstemmen van de verwerking op verschillen tussen leerlingen.

“Weten wat elk kind nodig heeft en hoe je dit als docent kunt bieden, daarmee begint differentiëren.”

— Van 't Erve, 2012

Differentiëren kent drie hoofdvormen

Er zijn veel mogelijkheden om te differentiëren, maar we onderscheiden 3 hoofdvormen (naar analogie van Reezigt, 1999). Deze zijn: differentiëren in instructie, differentiëren in leertijd en differentiëren in verwerking.

1. Differentiëren in instructie

De instructiefase is bij uitstek een fase waarbinnen de docent kan differentiëren door de leerlingen in twee of drie groepen in te delen: diegenen die de stof nog niet beheersen, een groep op het gemiddelde niveau en eventueel een groep die daarboven zit.

Madeline Hansen, docent Engels Stelle College, past deze werkwijze toe:

“Nadat ik de doelstelling van de dag op het bord heb geschreven, wordt de klas in twee of drie groepen verdeeld. Zo kan de groep gemiddelde leerlingen na instructie aan het werk, een tweede groep werkt zelfstandig en een derde groep krijgt meer instructie, meer tijd om het denkproces te activeren.”

2. Differentiëren in verwerking

Ofwel, een aangepast onderwijsaanbod. De docent zegt dan niet meer: ‘Iedereen moet opdracht 6 tot en met 12 maken’, maar geeft bijvoorbeeld aan welke basisstof iedereen moet maken en geeft daarnaast keuzeopdrachten waaruit elke leerling er drie kiest, of geeft aan een groep leerlingen een verdiepende of verrijkende opdracht. De docent onderscheidt dus niveaus in de leerstof. Andere vormen van differentiëren in verwerking betreffen het geven van keuzes in werkvormen, onderwerpen en rollen aan leerlingen. De docent speelt hierdoor in op verschillen in beheersingsniveau, leervoorkeur en interesse tussen leerlingen.

**“In teveel lessen wordt nog steeds lesgegeven volgens het principe:
‘één voor allen en allen voor één.’”**

— H. Lynn Erickson

3. Differentiëren in leertijd

Leerlingen verschillen in de tijd die ze nodig hebben om zich de stof eigen te maken. Een docent differentieert in leertijd door sommige leerlingen extra of verlengde instructie te geven en andere leerlingen niet. Andere vormen hiervan zijn tempodifferentiatie, pre-teaching, Flipping the Classroom of differentiatie in het huiswerk dat wordt opgegeven.

“Er zijn geen zwakkere of dommere leerlingen. Leerlingen verschillen in de tijd die ze nodig hebben om zich de stof eigen te maken.”

— Bloom, 1976

Daarnaast kunnen docenten met behulp van gratis ICT-tools tegenwoordig steeds beter en makkelijker differentiëren.

De winst van differentiëren

Uit onderzoek blijkt dat de meest gunstige resultaten op de leerprestaties ontstaan wanneer er rekening wordt gehouden met sterkere én zwakkere leerlingen (Bosker, 2005). Docenten vinden het prettig dat ze meer op maat kunnen werken.

Docenten die meer gaan differentiëren merken dat ze:

- Hun lessen beter (en anders) voorbereiden.
- Efficiënter lesgeven doordat ze zichzelf voortdurend vragen stellen zoals: wat doet er eigenlijk toe in deze les? Welke instructie en activiteiten zijn nodig voor bepaalde groepen leerlingen?
- Minder afhankelijk worden van de methode.
- Heldere lesdoelen stellen.
- Opbrengstgericht gaan werken omdat ze data gebruiken om de lessen vorm te geven.
- Problemen met klassenmanagement voorkomen, omdat ze meer inspelen op de (leer)behoeften van leerlingen.

“De winst van differentiëren is dat de betrokkenheid van de leerlingen omhoog gaat, ze zijn enthousiaster. En er is nu ruimte voor één-op-één uitleg en daar leer ik mijn leerlingen beter door kennen. Een meisje bleek bijvoorbeeld erg visueel ingesteld, ze heeft moeite met teksten. Maar als de informatie in de vorm van grafieken of staafdiagrammen wordt aangeleverd, gaat het een stuk beter. Als ik nog klassikaal had lesgegeven, was me dat pas veel later duidelijk geworden.”

— Petra Oudejans, biologiedocent Marne College. In: Bloem, 2012.

“Alleen de leerlingen met een hulpvraag kregen mijn optimale aandacht, de overige leerlingen werkten zelfstandig. Dit werkte heel efficiënt.”

— Ervaring van een docent die differentiatie toepast in de les.

Mag je van docenten verwachten dat ze dit kunnen?

Ofwel, zijn er voorwaarden om te kunnen differentiëren? Docenten willen antwoord kunnen geven op de diversiteit binnen een klas: willen kunnen differentiëren. “Wat heeft een leerling van mij nodig?”. De terechte vraag die dan wordt gesteld: kan ik van iedere docent verwachten dat hij of zij kan differentiëren? Nee, dat kunt u niet. Tenminste, niet van vandaag op morgen. Net zoals een topsporter ook niet ineens prof is. De weg naar de top is een proces van jaren.

Goed differentiëren is een complexe vaardigheid die je pas kunt inzetten (of ontwikkelen) als de basis op orde is. Wanneer het klassenmanagement goed op orde is, kan een docent eens voorzichtig beginnen te differentiëren.

Differentiëren, het is absoluut te leren en dat kan op heel veel verschillende manieren. Differentiëren is het doel, maar ook het middel om dit doel te bereiken. Als leidinggevende kunt u ook goed kijken naar de leerbehoefte van uw docenten: sommigen zullen willen leren differentiëren en anderen willen bijvoorbeeld aan de slag met klassenmanagement.

Docenten hebben tijd, ruimte, kennis en vooral ook elkaar nodig om hun vaardigheden verder te verbreden in een voortdurend proces van leren en zelfontwikkeling.

Wat kunt u doen om differentiëren een plek in de school te geven?

Differentiëren is geen zaak van de docent alleen. Het moet planmatig en schoolbreed worden aangepakt. Als schoolleider, afdelings- of teamleider, heeft u een sleutelrol in het slagen of falen. Een heldere visie en duidelijke afspraken over hoe de school differentieert in instructie, verwerking en leertijd zorgen voor een doorgaande lijn in de school en ondersteunen de borging.

Belangrijke vragen op strategisch niveau zijn:

- Hoe past differentiatie in het schoolbeleid en bij onze visie en missie?
- Welke (financiële) keuzes maken we om differentiatie te implementeren?
- Welke doelen stellen we voor het differentiëren in de lessen?

Belangrijke vragen op tactisch niveau zijn:

- Wat moet er worden gedaan, geregeld en afgesproken om de differentiatie in de lessen effectief in te voeren?
- Wie gaat wat en hoe doen op welk moment en op welk niveau?
- Hoe zorg je ervoor dat de docentvaardigheden systematisch en blijvend worden ontwikkeld?
- Hoe kun je hierbij optimaal gebruik maken van de expertise van de teamleden zelf?

Het draait vooral om vier dingen

Allemaal vragen die uw aandacht vragen als u differentiëren een plek in uw school wilt geven. Onze ervaring is dat het in essentie vooral het volgende belangrijk is:

1. Maak heldere afspraken over wat u in de les wilt zien

Differentiëren in de les kan op veel verschillende manieren en docenten hebben daar vaak ook beelden bij en specifieke wensen om iets te leren. Dat is prachtig! Voorkom alleen wel dat iedereen vanuit zijn eigen ideeën werkt. Werk samen aan een gedeelde visie, maak heldere afspraken over wat u terug wilt zien in de les en ontwikkel schoolbrede aanpakken. Een docent die de mogelijkheden benut in differentiatie, heeft ook vaak de behoefte om schoolbreed, in de leerlijnen, te kijken naar de gevolgen voor de leerlingen.

2. Verwacht niet van iedereen hetzelfde: differentieer!

Docenten verschillen in de mate waarin ze al kunnen differentiëren. Van de ene docent mag u dan ook meer verwachten dan van de andere. Wees vooral helder over wat u minimaal in de les terug wilt zien, maar stem individueel af wie wat nodig heeft of verder zou willen ontwikkelen.

3. Bied mogelijkheden om te leren van en met elkaar

Teams willen hier het liefst samen mee aan de slag. Het is een voortdurend proces van leren en zelfontwikkeling en daar is tijd, ruimte en ondersteuning voor nodig. Een tip is om naast praktische trainingsdagen ook ontwikkelmiddagen te plannen.

4. Begin klein

Start bijvoorbeeld in 1 team en rol dan verder uit. Besef dat er naast training ook ontwikkeltijd nodig is. Een team dat het goed onder de knie heeft kan weer anderen meenemen.

Wat hebben docenten nodig?

Docenten hebben tijd, ruimte, kennis en vooral ook elkaar nodig om met differentiëren aan de slag te gaan. Als leidinggevende kunt u dit faciliteren en agenderen. Met het expliciet maken van de verwachtingen en het uitwerken daarvan in afspraken zet u een krachtige eerste stap!

Als schoolleider, afdelings- of teamleider hebt u een sleutelrol in het slagen van differentiëren op uw school. Met dit e-book willen we scholen een steun in de rug geven om deze belangrijke vaardigheid een plek in de school te geven.

Heeft u vragen naar aanleiding van dit ebook? Of wilt u meer weten over de dienstverlening van CPS als het gaat om differentiëren? Kijk dan op www.cps.nl/differentieren

Teamtraining Differentiëren

Of lees meer over de praktische training Differentiëren is te leren. Een training waarin docenten leren om doelmatig te differentiëren. Naast theorie is het vooral ook veel oefenen. Niet alleen tijdens de training, maar vooral ook in de eigen klassen. Docenten ervaren zelf welke winst ze behalen, dat het makkelijker is dan ze denken en welke (gratis) ICT tools hierbij helpen.

Want differentiëren, dat is echt te leren!

Bel of mail natuurlijk ook gerust met andere vragen.

Email: m.berben@cps.nl of cps@cps.nl

Telefoon: [06] 55 833 491 of [033] 453 43 43

Meer
over de
(team)
training

Differentiëren is te leren!

Omgaan met verschillen in het voortgezet onderwijs

www.cps.nl/differentieren

Volg ons via Twitter:

[@Meikeberben](https://twitter.com/Meikeberben) (over differentiëren)

[@CPSonderwijs](https://twitter.com/CPSonderwijs) (onderwijs algemeen)

Of volg ons op Facebook

[Facebookgroep Differentiëren vo](#)

[CPSonderwijs](#)

2017